

T.a.v. de Colleges van Burgemeester en Wethouders van
alle gemeenten

**Directoraat-Generaal
Openbaar Bestuur en
Democratische Rechtsstaat**
Directie Democratie en Bestuur

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag
www.verkiezingentoolkit.nl

Contactpersoon
postbus.verkiezingen@minbzk.nl

Datum

circulaire

Kenmerk
2023-0000432637

Onderwerp	Circulaire Tweede Kamerverkiezing 2023
Doelstelling	Informeren en instrueren
Juridische grondslag	Kieswet
Relaties met andere circulaire's	Geen
Ingangsdatum	1 oktober 2023
Geldig tot	

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Financiering
3. Kwetsbaarheden in het verkiezingsproces; gebruik digitale hulpmiddelen
4. Nieuwe Procedure vaststelling verkiezingsuitslagen (NPVV)
5. Ondersteuningsverklaringen
6. Plaatsen verkiezingsborden
7. Bepalen kiesgerechtigheid
8. Stempas en aanvraag kiezerspas
9. Stemlokalen: locaties en inrichting
10. Toegankelijkheid
11. Stembiljetten en overige verkiezingsbescheiden
12. Stemopneming: tellen en toegankelijkheid belangstellenden
13. Training stembureauleden en tellers
14. Regels over openbaarmaking van de vaststelling van de uitkomsten
15. Voorlichting
16. Internationale verkiezingswaarnemers
17. Evaluatie van de verkiezingen
18. Informatiepunt verkiezingen

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

1. Inleiding

Op woensdag 22 november 2023 vindt de verkiezing voor de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal plaats. Deze circulaire bevat informatie die voor deze verkiezing van belang is voor uw gemeente. In deze circulaire is zoveel mogelijk de chronologie gevolgd van de organisatie van de verkiezing.

2. Financiering

Voor de organisatie van verkiezingen ontvangen gemeenten jaarlijks geld via de algemene uitkering in het Gemeentefonds (*cluster Bestuur en ondersteuning*). De kosten voor de vervroegde Tweede Kamerverkiezing moeten betaald worden uit deze middelen. Derhalve is er geen aanvullende vergoeding omdat de Tweede Kamerverkiezing vervroegd is.

3. Kwetsbaarheden in het verkiezingsproces; gebruik digitale hulpmiddelen

3.1. Analyse van kwetsbaarheden in het verkiezingsproces

Voorafgaand aan eerdere verkiezingen heb ik u gewezen op het risico/de dreiging van heimelijke (digitale) beïnvloeding van het verkiezingsproces. Hierbij doe ik dat wederom. Voor de betrouwbaarheid van het verkiezingsproces is het van groot belang dat gemeenten zich bewust zijn van mogelijke pogingen om de verkiezingen te beïnvloeden. Een voorbeeld hiervan is het risico op cyberaanvallen. We moeten hier in de aanloop naar de verkiezing zeer alert op zijn. Het kabinet analyseert daarom waar er potentiële kwetsbaarheden zijn en treft waar nodig maatregelen om die kwetsbaarheden te verminderen.

Gelet op de belangrijke taak van gemeenten in het verkiezingsproces en het gegeven dat zij zelf primair verantwoordelijk zijn voor hun eigen informatiebeveiliging vraag ik gemeenten om eveneens een dergelijke analyse te maken en waar nodig maatregelen te nemen om kwetsbaarheden te verminderen. Uw Chief Information Security Officer (CISO) dient nadrukkelijk te worden betrokken bij de analyse van risico's rondom de informatiebeveiliging van de verkiezingen. Voorafgaand aan de verkiezing stelt de Informatiebeveiligingsdienst (IBD) van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) een factsheet aan de CISO's van gemeenten beschikbaar met actuele aandachtspunten voor de verkiezing van november 2023. Indien de uitkomsten van de analyse daartoe aanleiding geven, dient u tijdig adequate maatregelen te treffen om kwetsbaarheden weg te nemen of zoveel mogelijk te verminderen. De IBD kan u hierbij adviseren, bijvoorbeeld door een advies over het vergroten van uw digitale weerbaarheid. U kunt, evenals uw CISO, bij de IBD terecht met vragen en meldingen. De IBD is bereikbaar op het telefoonnummer 070-2045511 (24 uur per dag in het geval van spoedeisende meldingen) of via info@ibdgemeenten.nl.

3.2. Programmatuur bij de berekening van de uitslag van de verkiezing

In het Kiesbesluit en de Kiesregeling worden eisen gesteld aan het gebruik van programmatuur bij de berekening van de uitslag. De programmatuur die de Kiesraad beschikbaar stelt, Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV2020), voldoet aan de in de wet- en regelgeving neergelegde eisen. Ik ga er daarom van

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

uit dat u bij de komende verkiezing gebruikmaakt van deze door de Kiesraad beschikbaar gestelde programmatuur. Indien u toch gebruikmaakt van andere programmatuur, verzoek ik u dit zo spoedig mogelijk te melden bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), zodat kan worden nagegaan of deze programmatuur voldoet aan de in de wet- en regelgeving gestelde eisen. U kunt deze melding doen door het sturen van een e-mail naar: postbus.verkiezingen@minbzk.nl.

Het tellen van de stemmen en het invullen van het proces-verbaal (N 10-1, N 10-2 en de bijlagen bij het model Na 31-2, met daarin per stembureau de stemtotalen per kandidaat) gebeurt handmatig. Bij de optelling van de stemtotalen op stembureauniveau wordt geen gebruik gemaakt van ondersteunende tel- of optelprogrammatuur. Wel is het de stembureauleden toegestaan een rekenmachine of calculator (app) te gebruiken voor de optelling van deze stemtotalen.

3.3. Digitale overdracht optelbestanden

De Kiesraad en de VNG stellen ook deze verkiezing weer een platform beschikbaar waarmee de bestanden met uitkomsten op gemeenteniveau digitaal kunnen worden overgedragen aan het hoofdstembureau en vervolgens het centraal stembureau. Deze digitale overdracht gebeurt in aanvulling op de fysieke overdracht van de papieren processen-verbaal, die leidend blijven in de uitslagvaststelling.

Indien dit platform wordt gebruikt voor de digitale overdracht van de optelbestanden, hoeven het hoofdstembureau en het centraal stembureau de optellingen maar één keer handmatig in te voeren in OSV2020. Naast de handmatige invoer kan het digitale optelbestand worden ingeladen. Voor het gebruik van het platform voor de digitale overdracht wordt door de Kiesraad en de VNG een handleiding beschikbaar gesteld.

4. Keuze voor centrale of decentrale stemopneming

Met ingang van de nieuwe procedure voor het vaststellen van de verkiezingsuitslagen kunnen gemeenten kiezen voor een decentrale- of een centrale stemopneming. Ter ondersteuning van deze keuze heeft de Kiesraad een afwegingskader opgesteld. Dit afwegingskader is beschikbaar via www.verkiezingentoolkit.nl. De keuze voor een centrale stemopneming moet uiterlijk maandag 9 oktober 2023 door het college van B&W zijn gemaakt en bekend worden gemaakt. Indien het college van B&W geen keuze maakt, geldt automatisch decentrale stemopneming.

- 1) Decentrale stemopneming: op de avond van de stemming worden de stemmen gesteld per lijst én per kandidaat. Het GSB controleert de volgende dag de processen-verbaal van de stembureaus. Indien er fouten zijn gemaakt door de stembureaus dan voert het GSB een nieuwe telling uit voor die stembureaus.
- 2) Centrale stemopneming: op de avond van de stemming voeren de stembureauleden alleen een basistelling op lijstniveau uit. Deze

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

basistelling fungeert als 'nulmeting' en is vooral bedoeld om te zorgen dat het GSB de volgende dag kan nagaan of voor elke lijst het aantal stembiljetten in de transportbox gelijk is gebleven. Het GSB voert de volgende dag de telling uit voor zowel de stemmen per lijst als per kandidaat.

Bij zowel decentrale- als centrale stemopneming moet de gemeente zich voorbereiden op hertellingen door het GSB op de dag(en) na de stemming.

5. Ondersteuningsverklaringen

5.1. Termijnen afleggen ondersteuningsverklaringen

Om deel te kunnen nemen aan de Tweede Kamerverkiezingen moeten politieke groeperingen die nog geen zetel hebben in de Tweede Kamer, per kieskring waarin zij mee willen doen dertig ondersteuningsverklaringen inleveren. Zonder voldoende ondersteuningsverklaringen kunnen zij niet (in alle kieskringen) meedoen aan de verkiezingen. Voor deze politieke groeperingen is het daarom van groot belang dat kiezers ruimschoots in de gelegenheid worden gesteld deze verklaringen af te leggen.

Gemeenten zijn verplicht om kiesgerechtigden te faciliteren die een ondersteuningsverklaring willen ondertekenen. Een dergelijke verklaring kan worden afgelegd gedurende veertien dagen voorafgaand aan en op de dag van de kandidaatstelling (artikel H 4, derde lid, van de Kieswet). De dag van de kandidaatstelling voor deze verkiezing is maandag 9 oktober 2023. Dit betekent dat kiezers van maandag 25 september 2023 tot en met maandag 9 oktober 2023 hun ondersteuningsverklaringen af moeten kunnen leggen. In het kader van het herstel van eventuele verzuimen moet deze gelegenheid ook worden geboden op woensdag 11 oktober 2023 van 9.00 tot 17.00 uur en op donderdag 12 oktober 2023 van 9.00 tot 17.00 uur (artikel I 2, tweede en derde lid, van de Kieswet).

5.2. Werkwijze

Gedurende de periode dat de ondersteuningsverklaringen kunnen worden ingediend moet er altijd ter zake kundig personeel aanwezig zijn, zodat de kiezer in staat wordt gesteld de verklaring af te leggen. Ook andere betrokken medewerkers, zoals baliemedewerkers en/of telefonistes, moeten op de hoogte zijn, zodat zij de kiezer die een ondersteuningsverklaring af wil leggen, op de juiste wijze kunnen informeren en doorverwijzen. Gemeenten dienen kiezers in staat te stellen om – ook zonder afspraak – een ondersteuningsverklaring af te leggen en het is van belang dat hiervoor voldoende mogelijkheid wordt geboden.

Op de toolkit (www.verkiezingentoolkit.nl) is een factsheet beschikbaar dat u kunt gebruiken om baliemedewerkers te ondersteunen bij dit proces.

In aanvulling daarop verzoek ik u op een makkelijk vindbare plek op de website van uw gemeente informatie te plaatsen over hoe de verklaringen kunnen worden afgelegd. Bij voorkeur zijn hier de contactgegevens te vinden van een functionaris met wie de politieke groepering of kiezers contact kunnen opnemen voor het – desgewenst – maken van een afspraak om verklaringen af te leggen.

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

De ondertekening van de verklaring (model H 4) wordt gedaan in het bijzijn van de burgemeester of een door de burgemeester daartoe aangewezen ambtenaar. Op dat moment wordt tevens gecontroleerd of de ondersteuner als kiezer in de gemeente is geregistreerd. Het model voor de verklaring treft u aan in de verkiezingentoolkit (www.verkiezingentoolkit.nl). De kandidatenlijst die de kiezer ondersteunt moet dezelfde zijn als de kandidatenlijst die wordt ingediend.

Eenieder die in uw kieskring is geregistreerd als kiesgerechtigde voor de Tweede Kamerverkiezing 2023, kan een ondersteuningsverklaring afleggen. Ingevolge artikel H 4, vijfde lid, van de Kieswet mag een kiezer niet meer dan één verklaring ondertekenen. Nadat de verklaring is ondertekend en voorzien is van een stempel, geeft u deze mee aan de kiezer. De kiezer is er zelf verantwoordelijk voor dat de verklaring terechtkomt bij de persoon die de kandidatenlijst inlevert.

Het staat politieke groeperingen vrij om in de openbare ruimte (inclusief in de nabijheid van het gemeentehuis) burgers te vragen of zij een ondersteuningsverklaring af willen leggen. U kunt, bijvoorbeeld indien u klachten krijgt van burgers, de betrokkenen van de politieke groepering verzoeken discreter te opereren en niet in het gemeentehuis burgers te benaderen. Het doen van beloftes of het aanbieden c.q. aannemen van geld/giften in ruil voor de ondersteuningsverklaring is strafbaar (artikel Z 4, tweede lid, van de Kieswet).

6. Plaatsen verkiezingsborden

Het aanplakken van posters is voor veel politieke partijen een belangrijk middel om hun deelname aan de verkiezing onder de aandacht van de kiezers te brengen. Ook voor de opkomstbevordering is dit van belang. Ik ga er daarom van uit dat u tijdig verkiezingsborden plaatst, waarop politieke partijen hun posters aan kunnen plakken. De in het algemeen deel van het Gemeentefonds opgenomen voorziening voor de bekostiging van de organisatie van een verkiezing is ook bedoeld voor het plaatsen van verkiezingsborden. Het is daarom niet gepast om politieke partijen geld in rekening te brengen voor het aanplakken of laten afbeelden van hun posters, of in het geheel geen gelegenheid te bieden voor campagne-uitingen in de openbare ruimte.

7. Bepalen kiesgerechtigheid

Aan het actief kiesrecht voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal zijn de volgende vereisten verbonden:

- Nederlandse nationaliteit;
- 18 jaar of ouder op de dag van de stemming (in casu 22 november 2023);
- Niet uitgesloten van het kiesrecht op de dag van kandidaatstelling door een onherroepelijk rechterlijke uitspraak

8. Stempas en kiezerspas

8.1. Verlies of niet ontvangen hebben van stempas

In de praktijk kan het gebeuren dat kiezers hun stempas niet (tijdig) hebben ontvangen, of zijn kwijtgeraakt. Om het risico te verkleinen dat kiezers zich dit pas kort voor of op de dag van de stemming realiseren geef ik u de mogelijkheid in overweging om kiezers proactief te informeren over het moment waarop de stempas wordt verstuurd. Door bijvoorbeeld een opvallende envelop te gebruiken voor het versturen van een stempas vergroot u de kans dat de envelop wordt geopend. In aanvulling daarop zou u als gemeente uw inwoners de mogelijkheid kunnen bieden zich aan te melden voor een berichtenservice, bijvoorbeeld via sms, dat hen erop attendeert dat hun stempas is verstuurd.

Ook kan het soms gebeuren dat een grotere groep kiezers geen stempas heeft ontvangen, als gevolg van een fout in de postbezorging of in de selectie van de kiesgerechtigden. Dit kan bijvoorbeeld gaan om een straat of een wijk. Indien dit wordt ontdekt voor het opmaken van het Register van ongeldige stempassen (ROS), dan kunnen er proactief nieuwe stempassen worden verstuurd naar de kiezers die hierdoor zijn geraakt. In dat geval moeten de nummers van de oorspronkelijk verzonden stempassen worden opgenomen in het ROS. Het gaat dan niet om vervangende stempassen in de zin van artikel J 8 van de Kieswet, omdat die alleen door een kiezer zelf kan worden aan aangevraagd.

Ik teken hierbij aan dat deze werkwijze alleen bruikbaar is indien de groep kiezers die geen stempas heeft ontvangen met voldoende zekerheid kan worden afgebakend, zodat het risico op verwarring bij de kiezers en/of het stembureau over de geldigheid van de verschillende stempassen wordt tegengegaan. Ten behoeve van kiezers die al een stempas hebben ontvangen, is het van belang dat de burgemeester duidelijk communiceert waarom nieuwe stempassen worden toegestuurd en uitlegt dat de oude stempassen ongeldig zijn.

8.2. Aanvragen kiezerspas

Met ingang van 1 januari 2023 is de verplichting om bij de aanvraag van een kiezerspas de stempas in te leveren geschrapt uit de Kieswet. De reden hiervoor is dat de kiezerspas sinds 2013 een separaat document is. Het is daarom niet meer nodig dat de kiezer die een kiezerspas aanvraagt, bij zijn aanvraag een stempas overlegt. De betreffende stempassen worden opgenomen in het ROS.

Gelijktijdig geldt sinds 1 januari jl. de verplichting (op grond van artikel K 3 van de Kieswet) dat de kiezer die een kiezerspas aanvraagt, zich moet identificeren met een document als bedoeld in artikel 1 van de Wet op de identificatieplicht. Hiermee wordt tegengegaan dat degene die een kiezerspas aanvraagt zich voordoet als iemand anders. Tevens is de regeling voor het aanvragen van een kiezerspas in lijn gebracht met die voor het aanvragen van een vervangende stempas, waarvoor krachtens artikel J 8, vierde lid, van de Kieswet ook een identificatieplicht geldt.

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

9. Stemlokalen: locaties en inrichting

9.1. Het aanwijzen van voldoende stemlokalen

Het college van burgemeester en wethouders is verantwoordelijk voor het instellen van de stembureaus (artikel E 3, eerste lid, Kieswet) en het aanwijzen van geschikte stemlokalen (artikel J 4, eerste lid, Kieswet). De landelijke opkomst bij een Tweede Kamerverkiezing ligt met ongeveer 80 procent hoger dan bij andere verkiezingen. Bij stembureaus met een hoog aantal stemmen is het drukker, ontstaan sneller wachtrijen, ligt de werkdruk voor stembureauleden hoger en kost het tellen van de uitgebrachte stemmen meer tijd. Daarom vraag ik u nadrukkelijk om bij het instellen van de stembureaus en het aanwijzen van geschikte stemlokalen rekening te houden met deze opkomst en te zorgen voor voldoende stembureaus en stemlokalen.

9.2. *waarismijnstemlokaal.nl*

Evenals bij voorgaande verkiezingen wordt informatie over de stemlokalen ook gepubliceerd op het platform www.waarismijnstemlokaal.nl. Het platform [waarismijnstemlokaal.nl](http://www.waarismijnstemlokaal.nl) wordt beheerd door de Open State Foundation (OSF). Op deze website kunnen kiezers eenvoudig de locatie van het dichtstbijzijnde stemlokaal opzoeken. Van ieder stemlokaal zijn de openingstijden zichtbaar en kunnen kiezers zien of het stemlokaal volledig toegankelijk is. Vanaf eind augustus kunt u de gegevens van de stemlokalen in uw gemeente aanleveren bij het platform. De projectleider verkiezingen van uw gemeente wordt hier per e-mail over geïnformeerd.

Ook is het mogelijk om de gegevens van de stemlokalen direct uit de verkiezingssoftware aan de OSF aan te leveren. U kunt hierover contact opnemen met uw softwareleverancier. Indien u vragen heeft over deze website kunt u contact opnemen met de OSF via stemlokaal@openstate.eu. In de aanloop naar de verkiezingen organiseert de OSF weer een webinar om nadere uitleg te geven over het platform.

Ik zal in de communicatie in aanloop naar de verkiezingen verwijzen naar [waarismijnstemlokaal.nl](http://www.waarismijnstemlokaal.nl). Ik hoop dat u ook bij deze verkiezing weer mee zult willen werken aan een accurate weergave van de stemlokalen in uw gemeente op dit platform.

9.3. Inrichting

In de stemlokalen mag op geen enkele wijze invloed op de kiezers worden uitgeoefend. Daarom moet de inrichting van het stemlokaal een neutraal karakter hebben. Dit betekent concreet dat er geen (buitenlandse) vlaggen of banieren van organisaties, geen portretten van binnenlandse of buitenlandse politici, geen kranten of andere media met politieke advertenties en geen andere uitingen van politieke groeperingen en/of kandidaten in het stemlokaal aanwezig mogen zijn. Ook mag in het stemlokaal geen campagne worden gevoerd en mogen de leden van het stembureau op geen enkele wijze blijf geven van enige politieke voorkeur (ook niet door middel van bijvoorbeeld kleding, hoofddekzels en buttons).

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

10. Toegankelijkheid

Sinds 2019 bepaalt de Kieswet dat alle stemlokalen toegankelijk moeten zijn voor kiezers met een lichamelijke beperking (artikel J 4, tweede lid). Om na te gaan of de stemlokalen in uw gemeente voldoen aan de toegankelijkheidseisen kunt u de checklist voor gemeentemedewerkers gebruiken. Deze checklist kunt u vinden in de verkiezingentoolkit (www.verkiezingentoolkit.nl). Indien het voor één of meerdere locaties niet lukt om deze (volledig) toegankelijk te maken, kan gebruik worden gemaakt van de zogeheten "pas toe of leg uit-bepaling" (artikel J 4, derde lid): het college van B&W informeert dan de gemeenteraad over de stemlokalen die niet voldoen aan de toegankelijkheidscriteria en licht toe waarom deze stemlokalen daar niet aan voldoen.

Ik verzoek u om de leden van de stembureaus in uw gemeente te vragen om op de dag van de stemming de Actielijst toegankelijkheid stemlokaal voor stembureauleden te gebruiken.¹ Hiermee kunnen stembureauleden gedurende de dag de toegankelijkheid van het stemlokaal in de gaten houden. Deze actielijst zal tevens als bijlage bij de papieren instructie voor stembureauleden worden gevoegd. Op www.stembureauinstructie.nl is er tevens een aparte module over toegankelijkheid te vinden waarmee u stembureauleden kunt instrueren over de bejegening van kiezers.

11. Stembiljetten en overige verkiezingsbescheiden

Bij de aankomende Tweede Kamerverkiezing is de kleurstelling van de stempassen anders dan bij de laatste Tweede Kamerverkiezing in maart 2021. De achtergrondkleur van de stempas is magenta. Aanleiding hiervoor is dat de blauwe kleur van de stempas voor de waterschapsverkiezingen in 2023 mogelijk tot verwarring zou kunnen leiden met de oorspronkelijke kleur van de stempas voor de Tweede Kamerverkiezing. Met de aangepaste kleur wordt voorkomen dat kiezers mogelijk met een stempas voor de waterschapsverkiezingen 2023 zouden gaan stemmen bij deze Tweede Kamerverkiezing.

Voorts is het van belang dat de stembiljetten, evenals bij alle andere verkiezingen, zijn voorzien van de naam van het vertegenwoordigend orgaan waarvoor de verkiezing geldt en een aanduiding van de kieskring (artikel J 20, eerste lid, van de Kieswet). Ik raad u daarom aan er zorg voor te dragen dat uw drukker tijdig de beschikking krijgt over de juiste gegevens.

Ook adviseer ik u, bij het eventueel aanschaffen of huren van stembussen, erop te letten dat deze voldoen aan de eisen die aan stembussen worden gesteld in artikel J 3 van het Kiesbesluit. Stembussen moeten een sleuf hebben die kan worden afgesloten en voorzien zijn van een deksel met slot.

¹ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verkiezingen/documenten/publicaties/2022/10/07/actielijst-toegankelijk-stemlokaal-voor-stembureauleden>

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

12. Stemopneming: tellen en toegankelijkheid belangstellenden

12.1. Tellen van de stemmen

In het Kiesbesluit is bepaald dat in ieder stemlokaal één stembus aanwezig moet zijn. De leden van het stembureau moeten ervoor zorgen dat het stemmen geordend plaatsvindt. Per stembureau kunnen er maximaal zeven leden worden benoemd. In aanvulling daarop mogen gemeenten een aantal plaatsvervangende stembureauleden benoemen. Hierdoor wordt het mogelijk om stembureauleden elkaar gedurende de dag af te laten wisselen. Desgewenst kunnen gemeenten in aanvulling op de stembureauleden extra tellers aanwijzen. Indien deze tellers geen ambtenaar van de gemeente zijn, moeten zij worden benoemd tot plaatsvervangend stembureaulid. Evenals op de andere stembureauleden zijn op hen de vereisten van artikel E 4 van de Kieswet van toepassing.

In het geval uw gemeente kiest voor centrale stemopneming hoeft er door het stembureau op de dag van de stemming alleen op lijstniveau te worden geteld.

12.2. Toegankelijkheid belangstellenden

Op grond van de Kieswet hebben belangstellenden het recht om aanwezig te zijn bij de stemopneming (het tellen van de stemmen) door het stembureau en het gemeentelijk stembureau. Dit geldt ook voor de pers en vertegenwoordigers van politieke partijen. De gedachte daarachter is dat het van belang is dat mensen weten dat de stemopneming openbaar is en niet achter gesloten deuren plaatsvindt.

Ik verzoek u om belangstellenden erop te attenderen dat zij aanwezig mogen zijn gedurende de tijd dat het stembureau zitting houdt, ook als na 21.00 uur het tellen van de stemmen plaatsvindt. Dit kan bijvoorbeeld op de website van uw gemeente. Ook de zitting van het gemeentelijk stembureau op de dag(en) na 22 november is een openbare aangelegenheid. Dit geldt ook voor de invoer van de stemtotalen in OSV.

Vanzelfsprekend is het van groot belang dat het tellen ordentelijk verloopt, ook als er belangstellenden aanwezig zijn. Ik raad u daarom aan de volgende uitgangspunten te hanteren:

- Het maken van aantekeningen, foto's, video's en/of filmopnamen door belangstellenden is toegestaan;
- De aanwezigheid van media is eveneens toegestaan;
- Foto's, video's en/of filmopnamen waarop stembureauleden en tellers herkenbaar in beeld zijn, mogen niet zonder toestemming van hen worden verspreid.
- Uiteraard mogen belangstellenden het telproces niet hinderen. Het is de verantwoordelijkheid van de voorzitter om de orde te bewaken en in te grijpen als de tellers worden gehinderd in hun werkzaamheden, of als de orde op andere wijze in het geding is. Indien u op voorhand concrete aanwijzingen heeft dat derden van plan zijn te orde te verstoren, is het raadzaam om ook voor één of meer beveiligers te zorgen, en/of vooraf de politie te informeren;

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

- Het tellen wordt uitsluitend verricht door de leden van het stembureau/het gemeentelijk stembureau, benoemd door het college van B&W, dan wel door tellers, eveneens benoemd c.q. aangewezen door het college van B&W. In geen enkel geval is het belangstellenden toegestaan om zelf mee te tellen, of op welke wijze dan ook te helpen;
- Het maken van een foto van het proces-verbaal is toegestaan, maar alleen nadat het proces-verbaal is ondertekend door de leden van het stembureau/het gemeentelijk stembureau. Zolang het proces-verbaal niet is ondertekend, staat de voorzitter het maken van foto's van het proces-verbaal niet toe. Dit omdat er nog gegevens kunnen ontbreken, of bezwaren kunnen worden ingediend;
- Het is niet toegestaan om foto's te maken van de handtekeningen van de leden van het stembureau/het gemeentelijk stembureau. De (handgeschreven) namen van de leden van het stembureau mogen wel worden gefotografeerd.

Via www.verkiezingentoolkit.nl is een poster beschikbaar gesteld met daarop de regels die belangstellenden in acht moeten nemen. We adviseren om deze poster op te hangen in de telruimten zodat belangstellenden daarop kunnen worden geattendeerd.

13. Trainen van de stembureauleden en de tellers

Gemeenten hebben de wettelijke plicht om alle stembureauleden te trainen (artikel E 4, tweede lid, Kieswet). De training van de tellers kan beperkt blijven tot het stemproces. Het trainen van de stembureauleden en tellers kan bijvoorbeeld met behulp van www.stembureauinstructie.nl (geactualiseerd voor de komende Tweede Kamerverkiezing). Over het algemeen gezien zijn de stembureauleden goed opgeleid en handelen zij volgens de regels. Het valt echter niet uit te sluiten dat een stembureau lid incidenteel de regels per abuis verkeerd toegepast. Daarom wijs ik u er graag op dat het van belang is dat alle gemeenten blijven voldoen aan hun wettelijke plicht om bij elke verkiezing alle stembureauleden en tellers (opnieuw) te trainen.

14. Regels over openbaarmaking van de vaststelling van de uitkomsten

14.1. Elektronische openbaarmaking

Nadat het gemeentelijk stembureau de gemeentelijke totalen van de uitkomsten van de verkiezing (in het proces-verbaal Na 31-1 of Na 31-2) heeft vastgesteld moeten alle gemeenten uiterlijk maandag 27 november a.s. de volgende documenten elektronisch openbaar maken op de gemeentelijke website:

- Het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau (model Na 31-1 bij decentrale stemopneming of Na 31-2 bij centrale stemopneming), de processen-verbaal van de stembureaus (modellen N 10-1 bij decentrale stemopneming en N 10-2 bij centrale stemopneming) en,

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

indien van toepassing, de bijbehorende corrigenda. De ondertekening laat u bij de openbaarmaking achterwege.

- Het digitale bestand dat is ontstaan door het opmaken van de gemeentelijke totalen, na invoer van de gegevens uit de processen-verbaal in de OSV. Het betreft hier een zogenaamd CSV-bestand, dat u onbewerkt moet publiceren. Hier moet dus niet eerst een Excel- of pdf-bestand van worden gemaakt. Gemeenten ontvangen hierover in aanloop naar de verkiezing nadere instructies.

Door de publicatie van deze documenten worden kiezers in staat gesteld om voorafgaand aan de uitslagvaststelling de tellingen te controleren en tot 48 uur voor de zitting van het centraal stembureau schriftelijk melding te maken van vermeende fouten in een proces-verbaal van een stembureau of een gemeentelijk stembureau.

Deze zitting van het centraal stembureau moet op grond van de Kieswet zo spoedig mogelijk, maar niet eerder dan donderdag 30 november 2023, worden gehouden. De kiezer zal hierdoor in de praktijk vaak tot dinsdagochtend 28 november 2023 de tijd hebben voor het doen van eventuele meldingen. Daarom kan er niet tot maandagochtend 27 november 2023 worden gewacht met de publicatie van de processen-verbaal.

14.2. Transparantie en controleerbaarheid uitslagberekening

Transparantie en controleerbaarheid van de uitslagberekening zijn van essentieel belang om vertrouwen te kunnen hebben (en te houden) in de uitslag van de verkiezingen. Ook in de Tweede Kamer is er doorgaans veel aandacht voor de tijdige publicatie van de processen-verbaal. Dat wil zeggen onmiddellijk na vaststelling van de gemeentelijke totalen en voorafgaand aan de zitting van het hoofdstembureau/centraal stembureau.

Ik doe daarom een dringend beroep op u om de wettelijke voorschriften tijdig en volledig uit te voeren en er dus voor te zorgen dat bij de komende verkiezingen alle bovengenoemde bestanden direct na vaststelling (uiterlijk op vrijdag 24 november a.s.) van het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau openbaar worden gemaakt op de gemeentelijke website. Vanwege het risico op oneigenlijk gebruik van de handtekeningen van de stembureauleden, wordt de ondertekening van de stukken niet digitaal openbaar gemaakt.

De documenten moeten online blijven staan tot ten minste drie maanden nadat over de toelating van de gekozenen is besloten.

Graag maak ik van de gelegenheid gebruik om op te roepen ook de uitkomsten van de controle op de werking van OSV2020, aan de hand van het controleprotocol van de Kiesraad, te publiceren. In de aanloop naar de verkiezingen ontvangt u hierover nadere instructies.

In de verkiezingentoolkit (www.verkiezingentoolkit.nl) zal weer de *Handreiking voor het publiceren van diverse bestanden in het kader van de*

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

verkiezingsuitslag worden geplaatst. Ik verzoek u deze handreiking te volgen zodat de processen-verbaal in alle gemeenten zo uniform mogelijk worden gepubliceerd.

14.3. Vaste url

Bij eerdere verkiezingen is alle gemeenten gevraagd een vaste pagina op hun website in te richten, waar de genoemde bestanden na een verkiezing worden gepubliceerd. Met een vaste pagina wordt bedoeld een webpagina met een vaste url, bijv. www.gemeente.nl/verkiezingen/uitslagen. Deze werkwijze zorgt ervoor dat belangstellenden snel de gewenste gegevens kunnen vinden. Om de gepubliceerde documenten en bestanden makkelijk vindbaar te maken, verzoek ik u tevens om duidelijk op de homepagina van de gemeentelijke website te verwijzen naar hun vindplaats.

Een overzicht met een link naar de websites van alle gemeenten zal worden gepubliceerd op de website van de Kiesraad, die aldus zal gaan fungeren als centraal portaal voor deze informatie. De Kiesraad zal hier in de handreiking publicatie processen-verbaal meer informatie over verstrekken. Deze wordt eind september/begin oktober gepubliceerd in de toolkit.

14.4. Terinzagelegging op het gemeentehuis

De publicatie op de gemeentelijke website vervangt niet de wettelijke verplichting om de papieren versie van alle processen-verbaal ter inzage te leggen op het gemeentehuis. Door de terinzagelegging kan iedereen die dat wil controleren of de digitaal gepubliceerde documenten overeenkomen met de ter inzage gelegde stukken. Ook kunnen de documenten langs deze weg worden ingezien door personen die geen toegang hebben tot het internet, of die digitaal minder vaardig zijn.

Terinzagelegging van de documenten gebeurt, in afwijking van de digitale openbaarmaking, integraal, dus inclusief de ondertekening. Hier mogen echter geen foto's of kopieën van worden gemaakt. Wel is het toegestaan aantekeningen te maken en handmatig delen over te nemen op een notitieblaadje. De terinzagelegging vindt plaats tot over de toelating van de gekozenen is beslist. Op de website van uw gemeente dient te staan wanneer en waar van het inzagerecht gebruik kan worden gemaakt.

Desgewenst kunt u wachten met het printen van de ingescande processen-verbaal tot het moment dat een belangstellende daadwerkelijk vraagt om inzage in de fysieke stukken.

15. Voorlichting

15.1. Publiekscampagne

In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezing ontwikkelt het ministerie van BZK wederom een landelijke publiekscampagne. Deze campagne start in week 44 (vanaf maandag 30 oktober) en heeft de volgende doelen:

- Kiesgerechtigden informeren over de datum van de verkiezing;

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

- Kiesgerechtigden informeren over het belang van het uitbrengen van hun stem bij de verkiezing;
- Kiesgerechtigden motiveren om te gaan stemmen.

De publiekscampagne richt zich via diverse kanalen op alle kiesgerechtigden, waarbij jongeren tussen de 18 en 25 jaar speciale aandacht hebben.

In de verkiezingentoolkit (www.verkiezingentoolkit.nl) worden communicatiemiddelen beschikbaar gesteld, waar gemeenten en andere stakeholders gebruik van kunnen maken in de communicatie richting kiezers. Het gaat hierbij onder meer om beeldmateriaal, kant- en klare teksten, social media content en infographics.

Via de communicatienieuwsbrief worden de communicatieadviseurs en/of de woordvoerders verkiezingen en de projectleiders verkiezingen van gemeenten geïnformeerd over de aangeboden communicatiemiddelen

15.2. Wervingscampagne stembureauleden

Het ministerie van BZK zal gemeenten bij de werving van stembureauleden ondersteunen met een landelijke wervingscampagne via de regionale media. Naar verwachting zal deze campagne in de tweede helft van september plaatsvinden. Via de communicatienieuwsbrief worden de communicatieadviseurs en/of de woordvoerders verkiezingen en de projectleiders verkiezingen van gemeenten geïnformeerd over deze wervingscampagne.

Om gemeenten verder te faciliteren bij het voeren van een eigen wervingscampagne voor stembureauleden, worden communicatiematerialen beschikbaar gesteld via de verkiezingentoolkit (www.verkiezingentoolkit.nl). Dit gaat om verschillende formaten posters, banners, social posts en losse campagnebeelden.

16. Internationale verkiezingswaarnemers

Bij de Tweede Kamerverkiezing zullen er naar verwachting internationale waarnemingsmissies actief zijn. Het ligt in de lijn der verwachting dat een deel van deze waarnemers met gemeenten zal willen spreken over de organisatie van de verkiezing. Het is aan uw gemeente om te besluiten om dit al dan niet te doen.

Op 22 november 2023 hebben de waarnemers het recht om gedurende de gehele tijd dat het stembureau zitting houdt (artikel J 39 van de Kieswet) in het stemlokaal aanwezig te zijn. Vanzelfsprekend gaan wij ervan uit dat de waarnemers gastvrij worden ontvangen. De voorzitter en de leden van het stembureau kunnen de vragen van de waarnemers beantwoorden of, als zij het antwoord niet weten, doorverwijzen naar de gemeente. Uiteraard heeft het stemmen voorrang en als het te druk is kan de waarnemers worden verzocht om te wachten. De voorzitter kan de waarnemers ook aanwijzingen geven waar ze wel of niet mogen staan. Dit met het oog op het stemgeheim,

Datum

Kenmerk
2023-0000432637

het behouden van voldoende afstand tot de andere personen aanwezig in het stemlokaal en het behoud van het voor het stembureau noodzakelijke overzicht op het uitbrengen van de stemmen.

De waarnemers zijn herkenbaar aan een badge, waarop staat dat zij internationaal waarnemer zijn. Deze badge moet zichtbaar worden gedragen. Tevens moet iedere waarnemer desgevraagd aan de voorzitter van het stembureau een brief van het ministerie van BZK kunnen tonen, waaruit blijkt dat hij of zij een internationale waarnemer is. De waarnemers zijn verplicht om strikte neutraliteit in acht te nemen, zij mogen geen blijk geven van hun politieke gezindheid en/of zich in de verkiezingsprocedure mengen en zij moeten zich aan de Nederlandse wet- en regelgeving houden (artikel J 39 van het Kiesbesluit). Indien de voorzitter of de leden van het stembureau vaststellen dat de waarnemers zich hier niet aan houden moeten zij de waarnemers hierop aanspreken. Ik verzoek u om in dat geval ook het ministerie van BZK hier meteen over te informeren via het onderstaande e-mailadres. Het is mogelijk dat de waarnemers worden vergezeld door tolken en/of begeleiders. Deze tolken en begeleiders hebben niet de status van waarnemer. De waarnemers worden erop geattendeerd dat de tolken en begeleiders zich aan dezelfde regels moeten houden als de waarnemers.

Indien u vragen hebt over internationale waarnemers kunt u een e-mail sturen naar postbus.verkiezingen@minbzk.nl.

17. Evaluatie van de verkiezingen

Zoals gebruikelijk zal het ministerie van BZK de Tweede Kamerverkiezing van 22 november 2023 evalueren. Hiertoe zal kort na 22 november 2023 een vragenlijst bij alle gemeenten worden uitgezet bij de projectleiders voor de verkiezing. Wij stellen uw medewerking zeer op prijs.

18. Informatiepunt verkiezingen

Indien u vragen heeft over de komende Tweede Kamerverkiezing, naar aanleiding van deze circulaire of anderszins, dan kunt u die stellen aan het door BZK en de Kiesraad gezamenlijk ingestelde Informatiepunt Verkiezingen. U kunt uw vragen mailen naar: informatiepunt@kiesraad.nl. Het informatiepunt is op werkdagen tussen 09.00 en 17.00 uur telefonisch bereikbaar op het volgende telefoonnummer: 070 – 426 73 29.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

Hanke Bruins Slot